

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МЕДІАЦІЇ, ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО МЕТОДУ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Денисовський Михайло Дмитрович,

канд. юрид. наук, декан юридичного відділення

Томчук Інна Олександрівна,

канд. юрид. наук, завідувач кафедри права

Картавцев Валерій Степанович,

кандидат юридичних наук, професор

Дрімак Марія Іванівна,

здобувач вищої освіти юридичного відділення

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола,

м. Тернопіль, Україна

Анотація: У статті розглянуто особливості інституту медіації як альтернативного методу вирішення кримінальних конфліктів. Проаналізовано проблеми, переваги впровадження процедури медіації у кримінальному процесі. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України пов'язаних із впровадженням медіації та прийняття окремого законодавчого акту з метою правового унормування медіації.

Ключові слова: альтернативні методи вирішення конфлікту, медіація, медіатор, кримінальне судочинство, покарання.

Вступ. Сьогоднішні тенденції розвитку суспільних відносин спрямовані на «гуманізацію» усіх державних інституцій та ґрунтуються на принципах поваги до особистості людини і розумінні цінності кожного індивідууму. За таких умов особливої актуальності набуває питання впровадження альтернативних механізмів вирішення кримінальних конфліктів, які б доповнили та удосконалили існуючу систему кримінального судочинства та сприяли мирному врегулюванню ситуації. Багато прогресивних країн, зокрема Австрія, Бельгія, Велика Британія, Норвегія, Німеччина, Фінляндія, Польща,

США, Австралія, Нова Зеландія вже близько 30 років успішно використовують у своїй практиці позасудові способи вирішення конфліктів (спорів), у тому числі у кримінально-правовій сфері. Медіація, у різних її модифікаціях, є найпоширенішою альтернативою традиційній формі правосуддя.

Мета роботи полягає в дослідженні теоретико-правових аспектів необхідності застосування медіації як альтернативного методу вирішення кримінальних конфліктів.

Матеріали та методи. Матеріальну базу дослідження становили наукові праці та публікації, аналіз яких свідчить про значну увагу вчених та гострі дискусії, які ведуться з приводу удосконалення кримінально-процесуального законодавства, необхідності впровадження інституту медіації та здійснення його чіткої нормативно-правової регламентації. Ґрунтовним з цієї теми є дисертаційне дослідження Р. Ф. Аракелян [1]. Окремі теоретико-правові аспекти пов'язані з медіацією становили предмет дослідження таких вчених: С.В. Бабанін, Ю. А. Василенко, І.В. Грицюк, Т.А. Денисова, О.М. Іщенко, О.М. Коваленко та ін.

При дослідженні даної теми були використанні сукупність загальнонаукових та спеціально наукових методів та підходів, зокрема, діалектичний, метод аналізу, порівняння та формально-логічні методи.

Результати та обговорення. Для нашої держави тема так званого відновного правосуддя не є новою. Однак, у світлі євроінтеграційних процесів в Україні спостерігається позитивна динаміка збільшення практики розв'язання кримінальних конфліктів з використанням механізмів відновного правосуддя. Така тенденція підкреслює потребу суспільства в альтернативному способі врегулювання кримінально-правових конфліктів та пояснюється значною недовірою громадськості до органів адміністративної влади.

Згідно Рамкового рішення Ради Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. «медіацію у кримінальних справах» слід розуміти як пошук, до або під час кримінального

судочинства взаємоприйнятного рішення між жертвою та правопорушником за посередництвом компетентної особи [2].

У проєкті Концепції законодавчого врегулювання застосування програм відновного правосуддя (медіації) у кримінальному судочинстві України зазначається, що у кримінальному судочинстві медіацією між потерпілим та правопорушником є процедура, завдяки якій потерпілий та обвинувачений (підсудний) за обоюсторонньою згодою та за допомогою третьої сторони як посередника – медіатора – можуть досягти згоди щодо відшкодування завданої шкоди та примирилися. Тобто, медіація у кримінальному судочинстві – це посередництво з метою примирення потерпілого та правопорушника [3, с. 23].

Як вбачається з наведених визначень, медіація – це не просто вирішення конфлікту між сторонами, а вирішення його на основі взаємного рішення прийнятого в порядку діалогу. Такий підхід сприяє зниженню негативних емоцій та агресії, які, зазвичай, спостерігаються при вирішенні справи у традиційний спосіб, сприяє в усвідомленні правопорушником протиправності свого діяння та допомагає стати на шлях виправлення. Особливо важливою медіація є у справах за участю неповнолітніх, адже дозволяє виправитися не створюючи негативних відбитків на їхній особистості. Важливу роль виконує медіатор, який скеровує сторони до пошуку консенсусного рішення, при цьому залишається неупередженим та незаінтересованим.

Водночас, криміногенна ситуація, що склалася доводить неефективність діючої системи покарань. Так, ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [4] встановлює, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Проте, досвід показує, що використання існуючої системи покарань не сприяє досягненню поставленої мети, оскільки в процесі здійснення кримінального судочинства головний акцент зосереджений на притягненні правопорушника до відповідальності, залишаючи поза увагою розв'язання конфлікту, що виник між сторонами.

З цього приводу, на нашу думку, влучним є висловлювання норвезького кримінолога Н. Крісті, який зауважив наступне: «... держава вкрала у людей можливість самим вирішувати власні конфлікти. Головними фігурами судочинства стали не жертви та правопорушники, а держава та правопорушник. Конфлікти стали власністю юристів. Це підкреслюється організаційною структурою судів, які спрямовані виключно на досягнення принципу змагальності сторін» [1, с.18].

У свою чергу, концептуальні засади відновного правосуддя засновані на визнанні того, що кримінальне правопорушення є порушенням в першу чергу інтересів потерпілого та його соціального оточення, а не держави як суб'єкта права [5, с. 11]. Кримінальне правопорушення в першу чергу розглядається як замах на якість суспільного життя, а вже потім як порушення закону. Реагування на такий замах спрямоване на всебічне збереження та відновлення якості суспільного життя [1, с. 18].

Варто зауважити, що запровадження медіації, як прогресивного способу вирішення кримінально-правових конфліктів, супроводжується певним скептицизмом та недовірою до функціонування даною інституції, які викликані, насамперед, недостатньою поінформованістю громадян про можливість вирішення кримінальних конфліктів альтернативним способом, упередженим ставленням працівників правоохоронних органів, прокуратури, правосуддя до інноваційних процесів, які звикли до усталеного порядку здійснення кримінального провадження, а також відсутністю чіткого механізму реалізації, який був би закріпленим на законодавчому рівні. Також деякі науковці наголошують на суперечності впровадження медіації у кримінальне судочинство принципам невідворотності покарання за вчинений злочин, вини та захисту прав потерпілої сторони. Однак, ми погоджуємося з Ю.В. Василенко, яка в якості контраргументу вказує на переконливість досвіду зарубіжних держав, де покарання давно вже перестало бути єдиним способом реагування держави на вчинений злочин. На зміну принципу невідворотності покарання прийшов принцип невідворотності реагування держави на правопорушення, що

далеко не завжди проявляється у формі карально-репресивних заходів стосовно правопорушника. Ця тенденція торкнулася і вітчизняного кримінального законодавства, норми якого передбачають деякі заходи кримінально-правового характеру, що по своїй суті є альтернативою покаранню [6, с. 146].

На основі аналізу теоретичних напрацювань у спектрі досліджуваної теми можна виокремити наступні фактори, якими обумовлена необхідність неофіційних форм вирішення кримінально-правових конфліктів в Україні:

- перевантаженість судової системи та органів досудового розслідування, що призводить до неналежного виконання цими органами покладених на них законом повноважень;
- результатом розширення складів кримінальних правопорушень та посилення суворості покарань є збільшення кількості ув'язнених (як наслідок, переповненість місць позбавлення волі) та розміру фінансування на утримання осіб, які засуджені до позбавлення волі;
- погіршення криміногенної ситуації серед неповнолітніх, що спонукає до пошуку альтернативних форм вирішення конфліктів, які б мінімізували негативний вплив на психічний стан неповнолітнього правопорушника та сприяли його реальному виправленню;
- у багатьох випадках потерпіла сторона прагне, в першу чергу, не покарання правопорушника, а визнання ним факту протиправної поведінки щодо неї та щирого каяття.

Підґрунтя для впровадження інституту медіації у кримінальне судочинство України становлять ст. 46 КК України, у якій передбачено як підставу звільнення від кримінальної відповідальності – примирення винного з потерпілим та у ст. 468 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) [7], яка передбачає можливість укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Частина 1 ст. 469 КПК України передбачає, що угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і

підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Проте, це положення передбачає можливість самостійно вирішувати питання примирення, але про участь медіатора не згадується, що породжує недосконалість кримінально-процесуального законодавства та створює значні перешкоди в реалізації механізму медіації на практиці через відсутність закріплення поняття та порядку її здійснення.

Висновки. Керуючись вищезазначеним, можемо стверджувати, що до КПК України доцільним є внесення певних змін стосовно впровадження медіації та визначення механізму реалізації такого способу врегулювання кримінальних конфліктів. Відтак, необхідно закріпити поняття медіації, визначити категорії справ, які можуть вирішуватися в такий спосіб, порядок ініціювання тощо. Крім того, пропонуємо прийняти окремий законодавчий акт, яким визначити принципи медіації, правовий статус медіатора, вимоги до осіб, які бажають стати медіатором, порядок навчання та отримання сертифікату медіатора, права та обов'язки сторін конфлікту, деталізувати процедуру здійснення медіації, а також встановити особливості здійснення медіації за участю неповнолітніх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аракелян Р. Ф. Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09 (Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативнорозшукова діяльність). 2019. 331 с. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/11/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B%D1%8F%D0%BD.pdf> (дата звернення: 07.10.2020).
2. Рамкове рішення Ради ЄС від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві». URL: https://issuu.com/uccg/docs/16_fr_decision_ukr (дата звернення: 07.10.2020).

3. Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. 2008. № 3. URL: https://issuu.com/uccg/docs/vol.3_11 (дата звернення: 04.10.20).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. Дата оновлення: 25.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.10.20).

5. Відповіді країн-учасниць Ради Європи на питання, підготовлені з урядом Фінляндії : XXVII конф. європ. мініст. юст. (7-8 квіт. 2005 р., м. Гельсінкі). Соціальні аспекти юстиції. 2005. № 7. 613 с.

6. Василенко Ю. В. Медіація в кримінальних справах як альтернатива традиційному правосуддю. Paradigmatic view on the concept of world science (Volume 2). С. 145-147. Toronto, 2020. URL: <https://doi.org/10.36074/21.08.2020.v2.52> (дата звернення: 04.10.2020).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.20)